

דְּרָשׁוֹת

פרשת ויקרא, תשע"ט, מספר 1311

לפרשת זכור: על שואה שאינה תלויה בדבר

מאיר סידלר

מקשרת בין שני המאורעות: אירועי פורים ומלחמת עמלק עם ישראל לאחר יציאת מצרים. אולם, בעוד שכוונת המן במגילה ברורה ומפורשת, סיפור המלחמה שניהל עמלק עם ישראל בשחר ההיסטוריה היהודית אינו מניב, על פי הפשט, כל רמז על כוונותיו. אין לנו בתורה גם כל תיעוד על איבה יוצאת דופן מצידו כלפי ישראל או על מעשי אכזריות מופלגים שעשה.

על פי הסיפור בתורה (בשמ' יז:ח-טז, וברטרוסקטיבה בדב' כה:זי-יט) וכן בשמואל א' (פרק ט"ו), מלחמתנו של שאול נגד עמלק קשה לראות מדוע מכל העמים נבחר דווקא עמלק לשמש אב-טיפוס לאויב האולטימטיבי ולשונא האכזרי ביותר. עמים רבים נלחמו בישראל במהלך ההיסטוריה, וחלק מהמלחמות המוזכרות במקורותינו זוכות לפירוט רחב הרבה יותר מאשר המלחמה נגד עמלק. חלקן אף לא חסרות תיאורים אכזריים, אך מלחמת עמלק אינה אחת מהן. בסוף פרשת "בשלח" כתוב באופן לקוני למדי רק: "וַיָּבֹא עִמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים", וב"פרשת זכור" כתוב שצריך לזכור את עמלק "אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדַרְךָ וַיִּזְנֶב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֶרֶךְ וְאֶתָּה עֵינֶיךָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֶל־הַיָּם" (דב' כה:יח). זהו בהחלט תיאור מעניין, הדורש התייחסות הן לניסוח והן לפרטים הנזכרים בו. אולם גם תיאור התקפתו של עמלק על "כל הנחשלים אחריו", כלומר על החלשים (כך לפי פירוש ראב"ע וחזקוני בסיכול אותיות, וכך משתמע גם מפירוש רש"י על אתר על פי מדרש תנחומא), כמו גם ציון העובדה ש"אתה עייף ויגע" אינם מצדיקים הזדעקות מוסרית. וכי למה היינו מצפים? לתקיפה ג'נטלמנית מול יחידות עילית? הרי "בתחבולות תעשה לך מלחמה"?!
גם בספר שמואל, כאשר שאול נצטווה להשמיד את עמלק או קוראים רק: "פְּקֹדְתֵי אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמְלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׂם לוֹ בְּדַרְךָ בְּעֵלְתוֹ מִמְצָרִים" (שמ"א טו:ב). מכל בחינה שהיא, עמלק מצטייר מהכתובים עצמם כאויב רגיל לכל היותר, ואולי אפילו ממוצע מינוס.

לסיכום ביניים: לא בספר שמות, לא בספר דברים וגם לא בספר שמואל יש בפשט המקרא ולו רמז קל לעוינות יוצאת דופן או לאכזריות מיוחדת מצידו של עמלק כלפי עם ישראל. הדבר

חג הפורים החל בשבוע הבא מציין את היחלצותו של עם ישראל מהאיום הקיומי החמור ביותר עד השואה המדווח לנו בהיסטוריה: היוזמה להשמיד את עם ישראל כולו, במאה החמישית לפני הספירה, מהודו ועד כוש, בכל מקום שניתן היה לממלכת אחשוורוש לשים עליו יד. מכאן שהדמיון לשואה אינו רק מתבקש אלא אף מתחייב. לשם הבלטת החומרה שבאירועי המגילה, נביא שלושה אירועים טראומטיים אחרים מההיסטוריה היהודית שלפני המאורעות הנזכרים במגילה ואחריהם:

במצרים הגזירה הייתה רק על הבנים ולא על הבנות ("כָּל הַבָּן הַיְלֹוד הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תִּחְיֶינָה", שמ' א:כב). המדרש מדגיש עובדה זו כאשר הוא שם בפי מרים, אחות משה, מילים מתריסות כלפי אביה, שנמנע מחיי אישות לאחר גזירת פרעה: "פרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות!?" (בבלי סוטה יב ע"א).

בתקופת החשמונאים הייתה הגזירה על היהדות – "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" (כלשון תפילת "על הניסים" הנאמרת בחנוכה) – ולא על היהודים. אדרבה, היהודים הוזמנו לזרועותיה הפתוחות של תרבות יוון, ובלבד שישכחו את התורה ויעזבו את מצוותיה.

בחורבן הבית – למרות שנשפך אז דם יהודי רב מאד, המדרש שם בפיו של המשורר המקראי אסף דברי תודה (!) לקב"ה על "ששפך ... את זעמו על עצים ואבנים" (איכה רבה, פר' ד), ולא על בניו. למרות ההרג ההמוני, לא עמדה אז על הפרק השמדת עם ישראל כולו.

בניגוד לכך, במאורעות פורים הייתה המטרה המפורשת של צורר היהודים "לְהַשְׁמִיד וּלְהַרְג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְהוּדִים מִנְעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד" (אס' ג:יג).

המסורת היהודית מזהה את המן כצאצא של אגג, מלך עמלק, בהסתמך על אפיונו של המן כ"המן האגגי" (חמש פעמים במגילה), ומכאן היא מייחסת לשניהם, להמן ולעמלק, אותה כוונה זדונית. קריאת פרשת זכור בשבת שלפני פורים

* ד"ר מאיר סידלר מרצה לפילוסופיה יהודית במחלקה למורשת ישראל באוניברסיטת אריאל ובלמודי יסוד בבר-אילן.

ע"א). והנה, הלויאליות היתרה של היהודים, שמוכנים היו למחול על כבוד המקדש רק כדי להפגין את נאמנותם לשלטון לא הועילה להם, לפחות לא בעיני המן האגגי. ברגע ש"הגידו לו את עם מִרְדְּכָי וַיִּבְקֶשׂ הַמֶּן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל מְלָכוֹת אַחְשׁוּרוֹשׁ" (אס' ג:ו). גם המגילה אינה מדווחת לנו על כל סיבה לשנאתו היוקדת של המן לעם ישראל.

המצווה "זכור את אשר עשה לך עמלק" והאיסור "לא תשכח" (דב' כה:יט) מבטאים, לפי הפשט, כפילות שבאה לחזק את הדרישה (פירוש ראב"ע על אתר). מדוע הכפילות, החיזוק הזה? בגלל שאנחנו עלולים לשכוח! אחת מתוצאות הלוואי של מנגנון פסיכולוגי המוכר בשם "דיסוננס קוגניטיבי" היא, שאנחנו נוטים לשכוח לא רק דברים שאינם נעימים לנו, אלא גם דברים שאינם מובנים לנו. שנאתו של עמלק כלפינו אינה מובנת לנו. אנחנו מבינים רק שנאה, שיש לה סיבה, מרושעת ככל שתהיה. המצווה הכפולה ומכופלת "זכור ... לא תשכח" באה להוות משקל נגד לדיסוננס הקוגניטיבי, הנובע משנאתו הבלתי מובנת לנו של עמלק כלפינו. אולי זו כוונת הרמב"ם, המוסיף למצוות זכירת עמלק אזהרה מיוחדת: "שאסור לשכוח איבתו ושנאתו", למרות שהפסוקים שעליהם מבוססת מצווה זו – "זכור את אשר עשה לך עמלק ... לא תשכח" – אינם מזכירים לא איבה ולא שנאה. לפי הרמב"ם, אם כן, התורה מזהירה אותנו להיות ערניים לקיומה של איבה ושנאה מיוחדת במינה כלפי ישראל, שנאה שאינה דומה לשנאה הקיימת בין עמים וגם לא לשנאת שאר העמים כלפינו: שנאה ללא סיבה – שנאתו הייחודית של עמלק. אולי יש לכך סיבה פרקטית הבאה לעזור לנו לזהות את התופעה ולהתגונן בפניה. מיותר לומר שהעם היהודי לא שעה לאזהרתו של הרמב"ם "שאסור לשכוח איבתו ושנאתו" של עמלק, ולא גילה ערנות מספקת כאשר שב עמלק והיכה בנו בשואה. ללא ספק, מודעות לתופעה זו הייתה מאפשרת התגוננות ציבורית טובה יותר.

גם כאוהבי שיטתו הפילוסופית האוניברסלית של הרמב"ם, וגם כאנשים הדוגלים ב"תורה עם דרך ארץ" והמחפשים את המשותף בין עם ישראל ואומות העולם, אל לנו לשכוח שבקרב אומות העולם קיימת בנוסף ומעבר לאנטישמיות ה"רגילה" גם תופעה של איבה ייחודית כלפינו, השוללת את עצם קיומנו מתחת השמים, ללא כל קשר למעשינו. אשר על כן, אסור לנו "לשכוח איבתו ושנאתו" של עמלק בכל דור ודור.

היחיד בכתובים הללו, שמעמיד אותנו באופן חד משמעי על רשעותו האולטימטיבית של עמלק זוהי התגובה הקיצונית מצד הקב"ה. בסוף פרשת "בשלח" הקב"ה מבטיח למחות את זכר עמלק (שמ' יז:יד), ב"פרשת זכור" שאנו קוראים השבת, אנחנו אלה המצווים לעשות זאת (דב' כה:יט), ובספר שמואל שואל מצווה לצאת במלחמה יזומה נגד עמלק, שמטרתה אחת: "וְהִכִּיתָ אֶת עַמְלֶק ... וְלֹא תַחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְלָל וְעַד יוֹנֵק" (שמ"א טו:ג). לולא ציוויים קיצוניים אלה של הקב"ה, לא היינו מנחשים שעמלק הוא אויב נורא כזה.

בהיעדר משהו כתוב, הדרך הפרשנית שנשארה לנו היא להתבונן במה שלא כתוב: המקרא אינו מוסר לנו כל סיבה לתוקפנותו של עמלק. גם מבחינה זו התיאור המינימליסטי של מלחמת עמלק נגד ישראל הוא יוצא דופן. לכל המלחמות האחרות שניהל עם ישראל נגד אויביו במהלך ההיסטוריה המקראית הייתה מטרה מפורשת או כזו שעולה מהקשר. על פי רוב מדובר היה בסכסוך טריטוריאלי או בהסרת איום כלשהו. לא כן במלחמת עמלק. עמלק אינו נמנה על שבעת (או עשרת) עמי כנען, שעל פי הכתוב בשירת הים חששו מפלישה ישראלית. לפי המסופר לנו בספר במדבר, ערב כניסתו של עם ישראל לארץ, גבל שטחו של עמלק לגבולה הדרומי של ארץ ישראל (במ' יג:כט): "עַמְלֶק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב". כדי לתקוף את ישראל ברפידים, כלומר לא הרחק מגבול מצרים, היה על עמלק לעבור מרחק גדול יחסית, את כל חצי האי סיני. בניסוח מודרני ניתן לומר, שמלחמתו של עמלק בישראל מייד לאחר צאתו ממצרים לא הייתה – בניגוד למלחמות רגילות – מלחמה אינטרסנטית. הטריטוריה של עמלק אינה מזכרת בטווח תוכנית הכיבוש הישראלי. יוצא אם כן, שהתורה אינה מציינת סיבה לתוקפנותו של עמלק, משום שלא הייתה לו סיבה! עמלק שונה מגויים אחרים בכך שהוא שונא את ישראל שנאה שאינה תלויה בדבר.

גם אצל המן האגגי במגילת אסתר בולט היעדר הסיבה: אין איום על המן מצד העם היהודי. ישנו אינדיבידואל אחד, מרדכי, ש"עושה צרות" ואפשר היה לטפל בו באופן נקודתי ויעיל. אין כל רמז במגילה על כך שהיהודים כעם זוממים משהו נגד המן או נגד השלטונות. בבואו לתאר את המשתה ש"עשה הַמֶּלֶךְ לְכָל הָעַם הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשַׁן הַבִּיָּרָה" (אס' א:ה), המדרש אף מקצין את תיאור השתלבותם של היהודים בממלכת אחשוורוש. המדרש מציין (מגילה יב ע"א) שהיהודים היו מוכנים להשתתף במשתה שבו נעשה שימוש בכלי המקדש (שם יט

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף